

І. І. Морозова,

Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, м. Харків

БРИТАНСЬКИЙ ЖІНОЧИЙ ДИСКУРС В ДІАХРОНІЇ: XVIII – XXI СТ.

У статті проаналізовано дискурсивну складову мовної особистості та виділено в діячронії феномен маніпуляції як комунікативну та інтеракційну дискурсивну практику британської жінки. Встановлено переважний для кожного з історичних періодів тип дискурсу та проілюстровано, яким чином може відбуватися домінування жінки через маніпуляцію в дискурсі.

Ключові слова: дискурс, маніпуляція як комунікативна та інтеракційна практика, мовна особистість британської жінки.

В статье проанализирована дискурсивная составляющая языковой личности и выделен в диахронии феномен манипуляции как коммуникативная и дискурсивная практика британской женщины. Установлен преобладающий для каждого исторического периода тип дискурса, а также приведены иллюстрации того, каким образом может реализовываться доминирование женщины посредством манипуляции в дискурсе.

Ключевые слова: дискурс, манипуляция как коммуникативная и интеракционная практика, языковая личность британской женщины.

The article deals with analyzing the discourse component of the language identity and with classifying the phenomenon of manipulation viewed diachronically as a communicative and a discursive practice of the British woman. The type of discourse prevailing in each historic period is singled out and illustrations are provided as to how female dominance can be realized through discursive manipulation.

Key words: discourse, language identity of the British woman, manipulation as a communicative and a discursive practice.

Дослідження жіночого мовлення нараховує декілька десятків плідної роботи: було сформувано розуміння гендеру не тільки і не стільки як категорії соціолінгвістики, але як культурного феномену, що відбивається в мові і конструюється в комунікативній взаємодії індивідів; отримано дані про роль гендерного чинника в системі мови й мовлення, про специфіку конструювання гендеру в дискурсі, окремі особливості стратегій і тактик мовленнєвої поведінки жінок; досліджено створення гендерних стереотипи у дискурсі (огляд досліджень див. [6]). Проте, робіт, присвячених вивченню тих змін, яких зазнав дискурс жінки у ході еволюції британського суспільства написано недостатньо. Таким чином, пропонується дослідження є, з одного боку, **актуальним**, таким, що відбувається у руслі гендерно скерованої прагмалінгвістики, а з іншого – має певну **новизну**, оскільки воно виконується у діячронічному річизі.

Об'єктом дослідження є дискурс британської жінки XVIII – XXI ст., а його *предметом* – характеристики цього явища в діячронії. **Метою** роботи є виявлення особливостей кожного етапу формування британського жіночого дискурсу (XVIII – XIX – XX/XXI ст. відповідно). Для досягнення поставленої мети в роботі вирішуються наступні **завдання**: дати визначення британського жіночого дискурсу та його носія – мовної особистості англійської жінки; установити переважаючий для кожної з історичних епох тип дискурсу; розглянути феномен домінування в мовленні й дослідити, яким чином може відбуватися домінування жінки через маніпуляцію в дискурсі; окреслити перспективи подальших розвідок.

Матеріалом дослідження обираємо художні твори британських авторів, написані починаючи з XVIII ст., оскільки саме у цей період англійська мова розвинула сталу літературну норму, яку було реально оформлено і закріплено у чисельних літературних творах [1, с. 194]. Вважаємо, що матеріал, який відображає принципи усної мовленнєвої комунікації певної історичної епохи, може бути почерпнутий із художніх текстів, які містять персонажне мовлення, представлене у вигляді діалогу. За цією аналогією для здійснення аналізу особливостей дискурсу сучасної британської жінки залуцаємо художні кінотексти, адже їхні базові характеристики якнайкраще відповідають завданням нашого дослідження: антропоцентричність передбачає, що в центрі, незалежно від конкретної теми оповіді, стоїть людина, і все що робиться в кінотексті має на меті охарактеризувати людину якомога повніше; інформативність – як змістовно-фактуальна, так і змістовно-підтекстова, для розуміння якої необхідна наявність фонових знань, у т.ч. у галузі культури, літератури, політичні, соціальні [7, с. 34-35].

Розгляд специфіки жіночого місця в дискурсі пропонуємо здійснювати у межах мовної особистості. Її первісним визначенням була «сукупність здібностей та характеристик людини, що обумовлюють створення і сприйняття нею текстів, які відрізняються ступенем структурно-мовної складності, глибиною і точністю відображення дійсності та певною цільовою спрямованістю» [5, с. 3-5]. У подальшому теорія мовної особистості отримала розвиток у вигляді виділення прототипного образу або модельної особистості, тобто типового представника етносоціальної групи, якого можна впізнати за специфічними характеристиками вербальної та невербальної поведінки та виведеної ціннісної орієнтації [4, с. 99]. Аналізувати специфіку епохи можна завдяки саме модельним особистостям, адже їх найважливішою характеристикою є вплив на все суспільство (у т.ч. приховане або явне домінування), тому вважаємо правомірним досліджувати модельну особистість британської жінки. Модельна особистість являє собою феномен більш високого рівня – соціально-психологічний прототип представниці британського соціуму. За цією аналогією пропонуємо визначити модельний соціальний клас, тобто такий прошарок суспільства, який є еталоном поведінки, у т.ч. мовленнєвої для усєї країни. Так, для Англії XVIII ст. – це аристократія, XIX ст. – середній клас, XX-XXI ст. – люди, що працюють за певною професією або

спеціальністю, оскільки у сучасному англійському соціумі поділ на класичні робітничий, середній та вищий прошарки відсутній [11]. Поведінковий аспект модельної особистості, і, ширше, усього модельного соціального класу, є опосередкований цінностями, що їх сповідує суспільство у певну історичну епоху, включає вербальну та невербальну складові; остання реалізується в нашому дослідженні мовною особистістю британської жінки.

Структурно мовна особистість має три рівні: вербально-семантичний, який відображає ступінь володіння мовою; когнітивний, на якому відбувається актуалізація та ідентифікація релевантних знань і уявлень, характерних для мовної особистості, які в свою чергу створюють колективний та (або) індивідуальний когнітивний простір; цей рівень передбачає відображення мовної моделі світу особистості та її культури; прагматичний, який охоплює мотиви та цілі, що є рушійною силою розвитку мовної особистості. Недоліком цієї моделі вважаємо її ієрархічність: вищим є прагматичний рівень, середнім – когнітивний і нижчим – залежний від двох перших вербально-семантичний рівень. На нашу думку ці рівні повинні перебувати у відносинах взаємної доповнювальності [4, с. 28], тому вводимо поведінковий, пізнавальний і ціннісний плани [4, с. 26] мовної особистості британської жінки. Нижче розглянемо детальніше специфіку першого, поведінкового, рівня.

Поведінкові характеристики мовної особистості британської жінки – це сукупність вербальних індексів, що визначають аналізовану особистість як тип, тобто її дискурс. Останній трактуємо у річці прагмалінгвістики, підсумовуючи визначення останніх десятиліть [2, 8, 9 та ін.] як особливе використання мови для відображення особливої ментальності, у нашому дослідженні жіночої, як соціальну діяльність у рамках певного соціуму, або мовлення, занурене в життя, цілеспрямовану соціальну дію, компонент, що бере участь у взаємодії людей і механізмах їхньої свідомості. Отже, *британський жіночий дискурс – це мисленнєво-комунікативний феномен, процес та результат мовленнєвої діяльності британської жінки, який відбиває її соціальний стан і ментальність певного історичного періоду.*

За соціолінгвістичним критерієм виокремлюють інституційний та побутовий типи дискурсу [4]. Можна простежити певну еволюцію типів дискурсу, притаманних британській жінці. Для XVIII ст. домінуючим є побутовий дискурс, а у його межах – жанр світської бесіди, наприклад, пані Кендер, світська левиця, розпочинає бесіду із загальноприйнятого стереотипного привітання-питання:

Mrs. Candour. My dear Lady Sneerwell, how have you been this century? – Mr. Surface, what news do you hear? – though indeed it is no matter, for I think one hears nothing else but scandal. (R. Sheridan)

У XIX ст. також переважає побутовий тип дискурсу, проте, оскільки має місце мінімальне залучення жінки у професійну діяльність (у справах благодійності, економкою, вчителькою, тощо), можна виділити зародок інституційних форм для англійського жіночого дискурсу. Наприклад, відповідно, обговорення світського життя (тема, знайома всім жінкам, що обумовлює найбільшу частотність у даному типі спілкування) та пояснення причин, які змушують її займатися благодійною діяльністю:

Mrs. Cowper-Cowper: Good evening, Mr. Dumby. I suppose this will be the last ball of the season?

Dumby: Oh, I think not. There'll probably be two more (O. Wilde).

Lady Markby: [Stand] on your head, child? Oh! I hope not. I believe it is most unhealthy. (Takes a seat on the sofa next Lady Chiltern.)

Mabel Chiltern: But it is for an excellent charity; in aid of the Undeserving, the only people I am really interested in. I am the secretary, and Tommy Trafford is treasurer (O. Wilde).

У XX-XXI ст. англійська жінка будує кар'єру як у сім'ї, так і за її межами, тому для неї однаково значущим є як побутовий, так й інституційний дискурс, причому останній поділяється на основі фактичного матеріалу на чисельні підвиди (науковий, діловий, юридичний, медичний, тощо). У наведеному нижче прикладі старший інспектор Департаменту кримінального розшуку Столичної поліції у своєму мовленні виступає перш за все професіоналом, проте як жінка вона може не згадувати свою родину:

– Where are the parents in all this? If my kid had missing for the best part of a day, I'd be going spare! You and me both.

– We've sent his photo to all the other constabularies, just in case his parents do a walk-in. There's been nothing.

– How's the response to the media appeal?

– Lots of call, lots of sympathy, but so far no leads.

– And you've checked with Missing Persons?

– Yep.

– And what has the porter got to say?

– Michael Hunter? Strictly «See no evil».

– So, no witnesses, no evidence, no forensics. (Law and Order: UK)

Домінування в інституційному та побутовому дискурсі є темою багатьох розвідок в лінгвістиці (див., наприклад, огляд [3, с. 13-17]). Окремим випадком домінування у дискурсі виступає маніпуляція співбесідником, яку розуміємо як комунікативну й інтеракційну практику, у межах якої маніпулятор здійснює контроль над людьми, як правило, проти їхньої волі або інтересів [3, с. 255]. Жінка завжди «вляла собою «владу поза троном» в оточуючому маскулінному світі, яка нав'язувала свою волю тільки силою особистості, вміло спрямованими чарами, іноді підлістю або вигаданою хворобою – така жінка могла являти грізну силу» [10, с. 88].

Маніпулювання як засіб реалізації домінування у дискурсі в нашому матеріалі найбільш яскраво виражене у комунікативній ситуації «Флірт» у жіночому дискурсі XIX ст., яка охоплює 10% усіх стереотипних ситуацій спілкування вікторіанської жінки [6]: для британської жінки XIX ст. шлюб та створення родини були частиною стандартного життєвого шляху [10, с. 3], а йому, у свою чергу, передував флірт. Нами виявлено, що маніпулятивна поведінка жінки, яка відтворюється у вікторіанському жіночому дискурсі, реалізується за допомогою наступних способів (повна номенклатура розроблена Т. ван Дейком [3]):

- семантична макроструктура (вибір теми діалогу, центром якого є чоловік):

Clara. (...) *Ha! ha! – Sir Frederick – excellent – excellent! you are so entertaining – ha! ha!* (Bulwer-Lytton, 76).

- локальні мовленнєві акти, які вживаються для підтримки глобальних мовленнєвих актів (у нашому випадку актуалізація в мовленні дискурсивного принципу ввічливості, наприклад, за допомогою стратегії «Висловлюй оптимізм»):

Green [*speaking as he comes down*]. *Excuse me, Emily! Anything but the Rotunda; if your mama likes music let her enjoy it.*

Emily. *I'm sure the music's very nice, Mr. Jones* (Taylor, 234).

- уживання «позитивних» лексичних одиниць, наприклад, емоційно забарвлених прислівників, для характеристики співрозмовника і його дій:

Algernon: *Did I give you this? It's very pretty, isn't it?*

Cecily: *Yes, you've wonderfully good taste, Ernest. It's the excuse I've always given for your leading such a bad life.* (Wilde, 59).

- локальний синтаксис (гіперболізація для створення підкреслено позитивного змісту, наприклад, за допомогою модального дієслова *shall* як маркеру обіцянки/наміру):

Wyatt. *Oh dear! is that an omen?*

Lotty. *No, Jack, nothing shall ever part us again. It was all my fault, Jack; I did so want to say it. Nothing shall ever part us again* (Albery, 426).

Отже, загальною маніпулятивною стратегією інтеракції в комунікативній ситуації «Флірт» є створення дихотомії «ми» – «вони»: перша має абсолютно позитивну саморепрезентацію, на відміну від другої, репрезентація якої є імпліцитно негативною. Таким чином жінка створює на рівні короткострокової, довгострокової та соціальної пам'яті позитивний образ самої себе як невіддільної від співбесідника, який, у свою чергу починає дивитись на співрозмовницю не як на одну із світських знайомих, а як на наречену, і йому залишається лише освідчитись, оскільки розподіл соціальних ролей у вікторіанському суспільстві залишався традиційно-патріархальним.

Таким чином, на основі отриманого з літературних та кіно-джерел автентичного дискурсу британської жінки XVIII-XXI ст. можемо зробити висновок, що її мовлення еволюціонує від суто побутового до професійно-спрямованого (із зародками професійного у другій половині XIX ст.). Аналізоване жіноче мовлення містить ознаки маніпуляції: у такий спосіб жінка реалізує спробу домінування у дискурсі та, ширше, у суспільстві. *Перспективою* подальших розвідок вважаємо розбудову дискурсивної особистості британської жінки, яка полягає у доповненні започаткованого у цій роботі розгляду динаміки мовленнєвої поведінки британської жінки невербальною складовою і порівняння в діахронії, яких змін зазнала вищезгадана поведінка.

Література:

1. Аракин В. Д. История английского языка / В. Д. Аракин. – М. : ФИЗМАТЛИТ, 2003. – 272 с.
2. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – С. 136-137.
3. ван Дейк Т. А. Дискурс и власть: Репрезентация доминирования в языке и коммуникации / Т. А. ван Дейк; пер. с англ. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. – 344 с.
4. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 474 с.
5. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 264 с.
6. Морозова І. І. Комунікативні стратегії ввічливості у стереотипній мовленнєвій поведінці вікторіанської жінки: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / І. І. Морозова. – Харків, 2004. – 19 с.
7. Слышкин Г. Г. Кинотекст (опыт лингвокультурологического анализа) / Г. Г. Слышкин, М. А. Ефремова. – М. : Водолей Publishers, 2004. – 153 с.
8. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі / Л. В. Солощук. – Харків : Константа, 2006. – 300 с.
9. Шевченко И. С. Дискурс как мыслекоммуникативное образование / И. С. Шевченко, Е. И. Морозова // Вісник ХНУ. – М. : 2003. – № 586. – С. 33-38.
10. Branca P. Silent Sisterhood. Middle Class Women in the Victorian Home / P. Branca. – L. : Croom Helm, 1975. – 170 p.
11. Fox K. Watching the English: The Hidden Rules of English Behaviour / Kate Fox. – London : Hodder and Stoughton, 2004. – 424 p.
12. Albery J. Two Roses / J. Albery // Nineteenth Century Plays. – L. : CUP, 1968. – P. 409-465.
13. Bulwer-Lytton E. Money / E. Bulwer-Lytton // Nineteenth Century Plays. – L. : CUP, 1968. – P. 47-120.
14. Law and Order: UK [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.simplyscripts.com/tv_im.html.
15. R. B. Sheridan. The School for Scandal / R. B. Sheridan. – М. : Foreign Languages Publishing House, 1949. – 92 p.
16. Taylor T. The Ticket-of-Leave Man / T. Taylor // Representative British Dramas. Victorian and Modern. – Boston : Little, Brown, and Co, 1924. – P. 228-267.
17. Wilde O. An Ideal Husband / O. Wilde // Plays. – М. : Foreign Languages Publishing House, 1961. – P. 169-276.
18. Wilde O. Lady Windermere's Fan / O. Wilde // Plays. – М. : Foreign Languages Publishing House, 1961. – P. 19-89.
19. Wilde O. The Importance of Being Earnest / O. Wilde // Selections. – М. : Progress Publishers, 1979. – Vol. 2. – P. 11-94.